

MANİSA'DA ÜZÜM ÜRETİMİ VE PAZARLAMASI (1960–1970)

Yrd. Doç. Dr. İbrahim İNCİ

Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü

ÖZ

Manisa, Ege Bölgesi'nde olduğu gibi Türkiye'de de bağcılığın en yaygın olduğu illerin başında gelmektedir. Diğer bölgelerde sofralık ve şaraplık üzüm yetiştirilmesine karşılık Manisa yöresinde kurutmalık çekirdeksiz üzüm yetiştirilir. İncelenen dönemde, Türkiye'nin geleneksel ihracat ürününü oluşturan çekirdeksiz kuru üzüm yöresinin en önemli zenginlik kaynaklarından biriydi. Ege Bölgesi'nde yetiştirilen çekirdeksiz kuru üzümün çok büyük bir kısmını Manisa üretmekteydi. 1960'larda Türkiye dünyanın en önemli kuru üzüm dış satıcılarından biri olduğundan, Manisa bu ürünün dünya çapında üretiminin yapıldığı bir merkez durumundaydı.

Ancak, verim düzeyi dünyanın birçok üzüm üreticisi ülkesinden düşüktü. Dünya piyasalarında tutunabilmek verimi artırmaya ve üretim maliyetlerini düşürmeye bağlıydı. Bunun için geleneksel sistem bağcılık yerine verim artışı sağlayan yüksek sisteme geçilmeye başlanmıştır. Üreticinin üzümünü değeriyle pazarlayabilmesi için devlet, TARİŞ aracılığıyla destekleme alımları yapmıştır. Destekleme alımları sayesinde üzümün bol olduğu ve ihracat tıkanıklarının yaşandığı yıllarda ürün arzının sürekliliği sağlanabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Manisa, üzüm, üretim, pazarlama, destekleme alımları, ihracat*

THE PRODUCTION AND MARKETING OF GRAPE IN MANISA (1960-1970)

ABSTRACT

Manisa is one of the leading cities both in the Aegean Region and in Turkey, where viticulture is widespread. As opposed to the growing of table grapes and wine grapes in other regions, seedless grapes to be dried are produced in Manisa region. In the period which is analysed, seedless dried grape which formed Turkey's traditional export product was one of the most important wealth sources in the region. Most of the seedless dried grapes grown in the Aegean Region were produced in Manisa.. In 1960s, as Turkey was one of the most important dried grape exporting countries, Manisa was the center in which this product was produced.

However, the level of efficiency was lower than many of the world's grape producer countries. Being able to survive in the international market depended on the increase in output and the decrease in the output cost. Thus, instead of a traditional system viticulture, a high system which provides increase in output started to be used. For the same reason, the use of modern input such as chemical fertilizers and agricultural chemicals gradually was introduced. The government made support

purchases by means of Tariş (Union of Agricultural Sale Cooperatives) for the growers to market grapes in their own value. Thanks to these support purchases, the continuity of the product could be achieved in the years when the grape was plentiful or in the years when the export bottleneck was experienced.

Keywords: *Manisa, grape, production, marketing, support purchases, export*

Giriş

Gediz ırmağı boylarında tarımsal faaliyetlerin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. İ.Ö. 3000'lerde Manisa'da tarım yapıldığı anlaşılmaktadır.

Manisa Osmanlı döneminde de Anadolu'nun önemli tarım alanlarından biriydi. Artan dış ticaretin 19. Yüz yılda İzmir'i ön plana geçirmesine değin Ege Bölgesi'nin tarımsal üretim ve ticaret merkezi Manisa (Saruhan Sancağı) idi. Daha sonra ticari merkez İzmir olmasına rağmen, Manisa'nın tarımsal üretimdeki önemi devam etti. İhracatı İzmir'den yapılan birçok tarımsal ürün, Manisa'da yetiştiriliyor, kervanlarla İzmir'e taşınıp buradan yurt dışına satılıyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu tarımının yoğun biçimde dışa açılması tüm bölgede olduğu gibi Manisa'da da önemli değışmelere yol açtı. Tarımsal ürün deseni büyük değışikliğe uğradı (Pamuk, 1994:111; Yurt Ansiklopedisi, 1981: 8/5555). 19. Yüzyılın ortalarına kadar geçimlik düzeyde üretilen buğday, baklagiller vb. ürünler idi. Batıya açılmakla birlikte yabancı pazarların talep ettiği üzüm, pamuk, tütün gibi ürünler ön plana geçti. Demir yollarıyla İzmir'e bağlanan bölgede dış talebe göre belirlenen bir ürün deseni ortaya çıktı (Quataert, 1987:20). 1864 yılında başlanıp kısa sürede hizmete giren İzmir-Kasaba demiryolu hattı gibi, bölgede bu hatta bağlantılı olarak yapılan demiryollarının temel yapılış nedeni Gediz ovasının tarımsal zenginliklerini Avrupa'ya taşımak idi (Eldem, 1994:97; Yurt Ansiklopedisi, 1981:8/5555).

Uzun süren savaş yıllarında büyük ölçüde zarar gören Manisa tarımı, 1920'lerin ikinci yarısında toparlanarak savaş öncesi düzeyine ulaşmaya başladı. Bu olumlu gelişmenin önemli etkenlerinden biri 1925 yılında Manisa Üzüm ve Zahire Borsası adıyla bir ticaret borsasının kurulmasıydı.

1930'larda Ege'de yaygınlaşan tarımsal kooperatifçilik faaliyetleri Manisa'yı da etkiledi. 1933'de Aydın Zirai Satış Kooperatifleri İttihadı adı ile kurulan ilk tarım satış kooperatifleri birliğine Salihli ve Alaşehir üzüm üreticileri de ortak olmuşlardır. Manisa'da üzüm üreticileri arasında başlayan kooperatifleşme hareketi, daha sonra diğere tarım kollarıyla uğraşanlar arasında da yayılmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1981:8/5555).

1950'li yıllar ülke genelinde olduğu gibi Manisa tarımında da, bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıllarda il tarımına çok sayıda traktör girmiş ve karayolu ulaşım ağının geliştirilmesine bağlı olarak tarım ürünleri ticareti canlanmıştır. Gediz üzerinde Demir Köprü Barajı'nın ve öteki sulama testlerinin yapılması, yüksek gelir getiren ürünlerin üretiminin yaygınlaşması, gübre ve nitelikli tohumluk kullanımının artması, zararlılarla mücadelede kazanılan başarılar,

tarım ürünlerinde üretim ve verim artışlarına yol açmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1981:8/5555; Keskiner, 1966:11).

I-Üzüm Üretimi

Türkiye bağ bölgeleri içinde müstesna bir yeri olan Ege Bölgesi çok çeşitli üzüm yetiştirmektedir. Fakat Ege Bölgesi bağcılığı dendiğinde akla sadece çekirdeksiz üzüm gelmektedir.

Manisa, günümüzde de Ege Bölgesi'nde olduğu gibi Türkiye'de de bağcılığın en yaygın olduğu illerin başında gelmektedir. Diğer bölgelerde sofralık ve şaraplık üzüm yetiştirilmesine karşılık, Manisa yöresinde kurutmalık çekirdeksiz üzüm yetiştirilir. Türkiye'nin geleneksel ihracat ürününü oluşturan çekirdeksiz kuru üzüm yörenin en önemli zenginlik kaynaklarından biridir. İncelenilen dönemde, Türkiye dünyanın en önemli kuru üzüm dış satıcılarından biri olduğuna göre, Manisa bu ürünün dünya çapında üretiminin yapıldığı bir merkezdi (TC Manisa 1932:25; Fidan-Eriş, 1972:171; Yurt Ansiklopedisi, 1981:8/5555).

1960'lı yıllarda yaş çekirdeksiz üzüm üretiminde Manisa merkez ilçe, büyük bir farkla önde gelmekteydi. Merkez ilçeyi ekiliş ve üretim açısından sırasıyla Alaşehir, Turgutlu, Akhisar, Salihli, Soma, Saruhanlı, Demirci ve Gördes ilçeleri takip etmekteydi. Yörede üretilen çekirdeksiz kuru üzüm yüksek kalitesi nedeniyle dünya piyasalarında tutulmaktaydı (Manisa Yıllığı 1967, 1968:217; Yeni Asır, 15.7.1960, 1968:217-218). Aşağıdaki tabloda 1960'larda üzüm üretim sahası ve üretilen üzüm miktarı verilmiştir

Tablo-I Manisa'da Üzüm Üretimi ve Üretim Alanı (1960-1966)

Yıllar	Üretim (Ton)	Üretim Alanı (Hektar)
1960	66 066	41 402
1961	77 305	41 594
1962	81 997	41 829
1963	45 362	42 310
1964	59 753	42 510
1965	83 300	42 575
1966	54 182	42 715
1967	77 592	43 870
1968	72 792	45 505
1969	56 470	45 292
1970	85 985	45 830

Kaynak: Manisa Yıllığı 1967, 1968:218; Manisa 1973 İl Yıllığı: 262

Ege Bölgesi'nde yetiştirilen çekirdeksiz kuru üzümün çok büyük bir kısmını Manisa üretmekteydi. Örneğin, Türkiye'nin 1967 yılında ürettiği 90 bin ton çekirdeksiz kuru üzümün 77,6 tonu Manisa tarafından üretilmiştir. Bu üzümlerin hemen tamamına yakını ihraç edilmekteydi. İzmir'den ihraç edilen çekirdeksiz kuru üzümün %75'i Manisa'nın ürünüydü (Yeni Asır, 15.7.1960; Manisa 1973 İl Yıllığı: 262; Çolakoğlu, 1972:238).

Ege Bölgesinde de 1961'de toplam 115.273 hektar bağ sahasından 644.801 ton üzüm elde edilmiştir. 1968 yılında ise 129.240 hektara ulaşan bağlarda 632.984 ton üzüm üretilmiştir. 1961'de hektar başına elde edilen üzüm verimi 5593 kg. iken bu rakam 1968'de 4897 kg. a düşmüştür. Manisa'da ise 1964'de dekardan elde edilen kuru üzüm verimi ortalama 613 kg. iken bir yıl sonra büyük bir artış göstererek 913 kg.a çıkmış, ancak bağların hastalıklar ve kötü iklim koşullarının etkisinde kalması nedeniyle 1966 yılında dekara verim 544 kg. a düşmüştür (Türek, 1972:255).

Üzüm sahasında görülen belirgin bir artışa karşın verimde daha çok iklime bağlı olarak bir düşüş yaşanmıştır. Ancak, verimdeki bu dalgalanmalarla birlikte Ege Bölgesi, özellikle Manisa bağlarında ülkenin diğer bölgelerine göre verim yüksek idi. Bunun nedeni, bu bölgede bağlara uygulanan teknik ve kültürel işlemlerin diğer bölgelere nazaran nispeten daha bilinçli yapılmasıydı (Yeni Asır, 7.4.1965, 20.9.1966, 4.9.1968; Kuraloğlu, 1943:10; Fidan-Eriş, 1972:171-172).

1965'de Türkiye'nin ortalama dekardan elde ettiği kuru üzüm miktarı 348 kg. kadardı. Bu verim düzeyi dünyanın birçok üzüm üreticisi ülkesinden çok düşüktü. Örneğin, ABD'nin dekardan elde ettiği verim 1.623 kg., İsviçre'ninki 1060, Yunanistan'ınki 543 kg. idi. FAO'nun verilerine göre 25 üzüm üreticisi ülke arasında Türkiye üzüm verimi açısından 21. sırada bulunmaktaydı. Bu rakamların ortaya koyduğu gerçek, Türkiye'nin birim alandan elde ettiği üzüm miktarının tatminkâr olmadığı ve teknik açıdan geri kaldığıdır.

Türkiye'de 1950-1970 yılları arası 20 yıllık devre dikkate alındığında bağ alanlarında %42 bir artış olmasına karşın üretim miktarındaki artış %178 olmuştur. Buna göre ürünlerdeki artışın bağ alanındaki artıştan ziyade birim alandan alınan ürün miktarındaki artıştan ileri geldiği görülmektedir. (Çolakoğlu, 1972:232-233). Bu gelişmeler yeterli olmamakla birlikte verimden düşmüş bağların sökülmesi, yerine yeni bağların kurulması, kültürel tedbirlerle birlikte mücadele işlerine ve gübrelemeye önem verilmesi verimin gittikçe artmakta olduğunu göstermiştir (İştar, 1972:145). Üzüm üretiminde verimliliği dünya ülkeleri düzeyinde artıramamanın nedenleri arasında teknik gerilik, gübre ve zirai ilaçlar gibi modern üretim girdilerinin yeterli ve doğru biçimde kullanılamamasının yanında, bağcılığın marjinal topraklara kaymasının da etkisi vardı.

1952 de pamuk fiyatlarının aniden yükselmesi, zeytinyağı ve tütünün üzüme göre daha fazla fiyat bulması, bağcılığın bölgede gelişmesini önlemiştir. Bir zamanlar Manisa'nın verimli ve alüvyal toprakları üzerinde kurulmuş olan çekirdeksiz bağları, yerlerini pamuk tarlalarına, Akhisar, Kırkağaç ve Soma ilçelerinde tütün ve zeytinliklere terk etmeye başlamıştır. Yeni kurulan bağlar, daha ziyade 2. ve 3. derecedeki meyilli araziler üzerinde kurulmaya veya üzüm için ekonomik olmayan yerlere doğru yayılmaya başlamıştır. Örneğin Alaşehir ve çevresinde, hububat ziraatının yapıldığı sahalar, yerini bağlara terk etmiştir.

Üretim maliyetlerindeki artışlar da bağcılığın ihmale uğramasında bir diğer nedendi. 1950-1952 yıllarında bir kg. kuru üzümün satış fiyatı 90 kuruş iken bir çapa işçisinin gündeliği 250 - 275 kuruş civarında idi. 1970’de ise 1 kg. üzüm 290 kuruş, bir çapa işçisinin gündeliği ise 25 TL’ye yükselmiştir. Bu rakamları daha çarpıcı bir hale getirmek için kuru üzüm olarak işçiye ödenen miktar karşılaştırıldığı zaman, durum daha iyi aydınlatılmış olacaktır. 1952 de bir çapa işçisinin gündeliği 3 kg. kuru üzüm karşılığı iken, 1970 yılında bir işçisinin kuru üzüm karşılığı gündeliği 8 kg.a çıkmıştır. Bu veriler, kuru üzüm fiyatları artışı ile maliyetinin en önemli unsuru olan işçi ücretlerinin paralel olarak artmadığını, masrafların üretici ve kuru üzümün maliyeti aleyhine yükseldiğini göstermektedir. Üretim girdilerinden yalnız işçi ücretleri artmamış; bir üzüm üreticisinin gazeteye yaydığı mektuptan anlaşıldığına göre göktaş, potas, kükürt gibi zirai ilaç ve maddelerinin fiyatları da hızla yükselmiştir. Yine bu mektuba göre 1968 yılında bir önceki yıla oranla üretim maliyeti %25 artmış ve bir dekar bağın yıllık masrafı 400-500 liraya çıkmıştır (Yeni Asır, 17.9.1968; İştâr, 1972:152).

Yaş üzüm verimini artırmak, dolayısı ile maliyeti düşürmek ve tabii şartların etkilerini asgarî hadde indirmek amacıyla Manisa Ziraat Müdürlüğü, Türkiye Bağcılar Bankası ve Bağcılar Birliğinin müşterek girişimleri ile eski sistem bağ (goble) yerine yüksek (duvar) sistem bağların kurulması için çalışmalara başlanılmış ve bölgede yer yer bu tür bağların tesisi gerçekleştirilmiştir.

Yapılan tecrübelerle göre duvar sistemi tabir edilen bağ sisteminde dekar başına ilk tesis masrafları (tarla bedeli hariç) 617 TL. birinci yıl bakım masrafı 396 TL. ikinci yıl bakım masrafı 233,60 TL. tutmakta ve bundan sonraki her yıl yapılan işletme masrafları 684,90 TL’yi bulmaktadır. Ancak bu sistemde kurulmuş bağın dekara verimi 4.000 kg. a ulaşmakta ve dolayısı ile üzümün kg. maliyeti 17 kuruşa kadar düşmektedir. Ayrıca duvar sistemi bağlarda sıralar arası 3-3,5 m. kadar mesafe bırakmak zorunlu olduğundan arazinin işlenmesi, çapalama gibi işlemler traktörle yapılmakta, mücadele makine kullanmak suretiyle daha etkili olmaktadır. Öte yandan sıralar arasının 3-3,5 m. olması ara tarımının yapılmasını sağlamakta, araziden yararlanma imkânlarını artırmaktadır (Türek, 1972:255-256; Manisa 1973 İl Yıllığı:262).

1960’ların sonlarında çoğunlukta bulunan eski sistem “goble” bağlarda ise yıllık dekar başına işletme masrafları 530 TL.-835 TL. arasında değişmekteydi. Üretim masraflarının bu oranlarda değişmesi gübreleme, sulama ve mücadele giderlerinin yaşlı olan bu bağlarda farklılık göstermesinden ileri gelmekteydi. Böyle bir bağdan iyi bakıldığı takdirde ortalama olarak 1500 kg. üzüm alınmakta ve üzümün maliyeti 35 krş. /kg. ile 55 krş/ kg. arasında değişmekteydi. Genellikle üretici bağından kâr sağlayamamakta, ancak iş gücünü değerlendirebilmekteydi (Türek, 1972:256; Bağcı, 1972:71).

İncelenen dönemde, dünya kuru üzüm piyasasında üretim fazlalığı nedeniyle tıkanıklıklar yaşanmakta ve üzümün fiyatı düşmekte idi (Yeni Asır,

13.5.1962, 29.7.1962, 24.11.1965, 1.9.1966; 15.9.1970; Ticaret Gazetesi, 25.8.1964, 7.9.1964). Kuru üzümün üretimi belirli devletlerin tekelinde bulunması nedeniyle, dünya piyasalarında Türk üzümlerinin pazarlanabilmesi için, diğer satıcı devletler ile rekabet edilmesi şarttır. Bunun için de kuru üzümün maliyetini düşürecek tedbirler üzerinde durulması gerekmektedir. Maliyeti düşüren unsurların en önemlisi birim sahadan, yüksek verim almaktır. Verimi artırmanın yolları ise:

-Verimden düşmüş yaşlı bağlar sökülerek, yerine yenilerinin kurulması,
-Yeni kurulacak bağlarda sıra arası geniş, sıra üzeri daha dar tutulmak suretiyle dekara fazla asmayı, yüksek terbiye sisteminde yetiştirmek ve mümkünse sulamak,

-Toprak işlemesini, işçi sayısını asgariye indirecek şekilde küçük el traktörleri ile yapmak. Bu maksatla el âletlerini müşterek kullanacak organizasyonlar kurmak.

-Gübrelemeye önem vermek,

-Hastalık ve zararlılarla zamanında ve en etkili şekilde mücadele etmek,

Zaman zaman dünya kuru üzüm ihracatında, üretim fazlasından doğan tıkanıklar olmaktaydı. Bu tıkanıklıkları önlemek ve piyasalarda tutunabilmek ve bu sayede arzı garanti altına almak için, kuru üzüme ihraç primi tanınması, sıkıntılı yılların atlatılması bakımından yararlı olmuştur (Çolakoğlu, 1972:234-235; İştâr, 1972:157-160; Budakçı, 1972:52).

II-Üzümün Pazarlanması

Türkiye genelinde olduğu gibi Manisa'da da çekirdeksiz kuru üzüm alım ve satımını sınırlayan bir sistem bulunmayıp, işlemler serbestçe gerçekleştirilmekteydi. Alım satımın yapıldığı yerlerin başında Ticaret Borsaları gelmekteydi. Bölgede ticarete konu olan çekirdeksiz kuru üzümün 1960'larda yaklaşık % 50'si borsalarda işlem görmekteydi. Bunun yanında üretim bölgelerinde gerek aracı tüccar, ihracatçı ve gerekse devlet destekleme alımları ile görevlendirilen organ (TARİŞ) tarafından da, doğrudan doğruya üreticiden alım yapılmaktaydı. Destekleme organı olan TARİŞ borsalardan ve üreticiden üzüm satın almaktaydı (Yeni Asır, 7.8.1968; Güven, 1972:300).

Türkiye'de pazarlama sistemi içerisinde destekleme alımlarının yürütülmesi ve dış satışların düzenlenmesi Ticaret Bakanlığınca yapılmaktaydı. Bakanlığa istişari olarak yardımcı olmak, kurulan düzen içerisinde işlem yapılmasını sağlamak, pazar araştırmaları ve diğer üretici ülkelerle işbirliği yapmak gibi görevleri Türkiye Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatçılar Birliği yapılmaktaydı. Adı geçen birlik bünyesinde, destekleme organı olan TARİŞ, İzmir Ticaret Borsası, Ticaret Odası ve Bağcılar Birliği de temsil edilmekteydi.

Tarım ürünleri, insanların temel ihtiyaçlarına cevap verir. Yiyecek ve giysi kişinin sınırlı halde talep ettiği, belli bir noktadan sonra ihtiyaç hissetmediği mallardır. Bu nedenle genel olarak tarım ürünlerinin talep elâstikiyeti düşüktür.

Tarım ürünlerinin ikinci özelliği genellikle dayanıklılık niteliklerinin zayıf oluşudur. Süratle bozulurlar, depolanmaları sanayi ürünlerine göre çok daha zordur.

Üçüncü olarak tarımsal ürünler genel olarak yılda bir defa üretilirler (Kazgan, 1977:7; Güven, 1972:301). Bu özellikler tarım ürünleri fiyatları söz konusu olduğunda devletin de pazara girmesine sebep olmuştur. Devlet tarımsal ürün fiyatlarının devamlı bir gerileme içinde olduğunu, dış piyasalarda rekabetin daima yeni güçlükler yeni sorunlarla karşılaştığını gördükçe bu sektörü himaye mecburiyetini hissetmeye başlamıştır. İncelenen dönemde bütün ülkeler daha gerçekçi kararlar alma bu kararlara yasal ve kurumsal bir yapı kazandırma ve tarıma uzun vadeli önemli garantiler temin etme yoluna gitmekteydiler. Bütün dünyada tarımsal ürünlere uygulanan fiyat politikaları, arz ve talep dengesini bozmadan, tüketiciyi fazla üzmeden ve mali porteyi zorlamadan başarılı sonuçlar alabilmek için sürekli revize edilmekteydi (Güven, 172:301)

Türkiye’de devlet tarafından çekirdeksiz kuru üzüm destekleme alımları 1964-1965 sezonundan itibaren uygulamaya konulmuştur (Ticaret Gazetesi, 17.9.1964; Güven, 1972:302). Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin 1964-1965 üretim yılında destekleme alımı kapsamında satın aldıkları çekirdeksiz kuru üzüm miktarı 23 3377 ton idi. 1966 yılında TARİŞ’in destekleme alımları dönem itibariyle rekor düzeyde 60 808 ton olarak gerçekleşmiştir. 1967’de yaklaşık 24 000 ton olan destekleme alımları 1968 yılında 41 229 tona, 1969 yılında ise ortak dışı dahil toplam destekleme alımları 52 000 tona çıkmıştır. 1969-1970 ürün kampanyası için Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine T. C. Ziraat Bankası’na açılan destekleme kredileri toplamı 97 000 000 TL idi (Resmi Gazete, 10.12.1969, Sayı 13373:131; Yeni Asır, 26.8.1966; Yazman, Yeni Asır, 26.8.1966). Ancak, Manisa Bağcılar Birliği destekleme alımı için açılan bu kredilerin yetersiz olduğunu kredi miktarının 200 milyon liraya çıkarılmasını istemekteydiler (Yeni Asır, 23.6.1965).

Başlangıçta desteklemeden amaç, yukarıda belirtilen genel ekonomik kural ve sosyal düşünceler yanında, milletlerarası çekirdeksiz kuru üzüm anlaşması ile konulan ortak asgari ihraç fiyatlarının ihlâlini ve dış piyasalara yapılan satışlarda ihracatçı firmalar arasında doğabilecek rekabeti önlemeye yönelik olmuştur.

Üzüm taban fiyatları genellikle üreticiye daha yüksek gelir sağlamak prensibine dayanılarak tespit edilmekteydi. Bunun sonucu teşekkül ettirilen yüksek taban fiyatları iç ve dış sürüm imkânlarını kısıtlamaktaydı. Bu nedenle üreticinin gelirinin artırılması için, yüksek taban fiyatı yerine, maliyeti düşürücü tedbirlerin alınması daha yerinde olacaktı. Uygulama bu yönde olmadığı için bu durum, destekleme organlarında memleket ekonomisine yük teşkil edecek stokların meydana gelmesine sebep olmaktaydı. Örneğin TARİŞ’in elinde 1965 yılında 15 000 ton, 1966’da ise 30 000 ton üzüm stoku bulunmaktaydı. Bu durum rekoltenin yüksek olduğu yıllarda üzüm fiyatlarının

düşmesine neden oluyordu (Yeni Asır, 15.6.1965; Yazman, Yeni Asır, 26.8.1966; Güven, 1972:302)

Destekleme organlarında biriken stokların endüstriyel üzüm haline gelene kadar bozulmasından dolayı büyük zararlar meydana gelmekteydi. 1966 yılında destekleme alımlarının yol açtığı zararlar 38 118 000 TL iken bir yıl sonra 15 059 000 TL'ye düşmüş, ancak 1968'de 45 969 000 TL'ye, 1969 yılında ise 71 103 000 TL'ye yükselmiştir (Resmi Gazete, 10.12.1969, Sayı 13373:131; Güven, 1972:302).

Ege Bölgesi'nde yetiştirilen çekirdeksiz kuru üzüm İzmir'den ihraç edilmekteydi. Üretilen çekirdeksiz kuru üzümün %90'ı ihraç ediliyordu. Geri kalan kısmı ülke içinde tüketiliyordu. Bu dış satıma konu olan üzümün, yukarıda da belirttiği gibi, %75'ini Manisa ili üretmekteydi (Manisa 1973 İl Yıllığı:262; Aşkın, 1972:264). Dünya kuru üzüm üretimi 1950'den itibaren büyük bir hızla artmış, ancak tüketim artışı üretim artışının gerisinde kalmıştır. 1960'lara gelindiğinde dünyada kuru üzüm üretiminde bir arz fazlası ortaya çıkmıştır. Bu nedenle kuru üzüm ihracatçısı olan Türkiye, Yunanistan, ABD, Avustralya, İran gibi ülkeler arasında özellikle Avrupa piyasasında pazar payını artırabilmek için kıyasıya bir rekabet başlamıştır. Pazarlardaki bu düzensizliğin doğal bir sonucu olarak fiyatlarda devamlı düşmeler kendini göstermeye başlamıştır. Örneğin 1962-1963 ihraç döneminin, Türk 9 numara çekirdeksiz kuru üzümünün Nisan 1963 ayı ortalama borsa fiyatı 163, 78 kg/krş. a, ihraç fiyatı 209.43 ton/dolara kadar düşmüştür. Dış piyasalardaki rekabet nedeniyle düşen fiyatların içteki yansımaları üretim üzerinde etkili olmuştur. Bu durum özellikle üretim maliyetleri yüksek olan ülkeleri zarara uğratmıştır. Türkiye gibi diğer üzüm ihracatçısı ülkeler de rekabetin yarattığı piyasa istikrarsızlığı ve fiyatlardaki düşüş yüzünden olumsuz etkilenmişlerdir (Güven, 1972:305).

Üzüm ihracatında görülen güçlükleri gidermek, rakipler arasındaki fiyat indirimlerine son vermek amacıyla Türkiye, Avustralya, Yunanistan arasında 1963 yılında Milletler Arası Üzüm Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma ile belirli tip üzümler için asgari ihraç fiyatları belirlenmiştir (Atalan, 1972:330). Ancak, anlaşma ile saptanan fiyatların yüksekliği Türkiye'nin 9 numara çekirdeksiz kuru üzümünün fiyatının 1964-1965 ihraç dönemleri arasında tonu fob 325 dolar, 1969-70 döneminden sonra da 340 dolar olarak saptanması bu kez tüketimi olumsuz etkilediği gibi, artan üretici gelirleri üretim seviyelerini yükseltmiştir. Bu ise Türkiye gibi bazı ülkelerin elinde büyük stoklar birikmesine yol açmıştır (Güven, 1972:305). Yıllık 15 bin ton dolayındaki üretim fazlalığı nedeniyle 1972 yılında Türkiye'de satılmayan çekirdeksiz kuru üzüm stoku 100 bin tona ulaşmıştır (Fidan-Eriş, 1972:187)

Anlaşma öncesi 1959-1963 yılları arasında yukarıda belirtilen üç anlaşma ülkelerinin beş yıllık ortalama üzüm üretimleri, Türkiye'nin 80,8 bin ton, Yunanlıların 52,5 ton, Avustralya'nın 66,4 bin ton düzeyinde gerçekleşmiştir. Anlaşmanın son beş yılında ise Türkiye'nin ortalama üretimi %20,3 artarak

97,2 bin tona, Yunanistan'ın üretimi %57,3 artarak 82,6 bin tona, Avustralya'nınki %6 artarak 70,4 bin tona ulaşmıştır (Atalan, 1972:331).

Stokların ağırlığını ve dolayısıyla zararlarını azaltmak isteyen üyelerden bir kısmı, anlaşma ile izin verilmediği halde alıcılara fiyat indirimi, kredili satış v.b. gibi bazı kolaylıklar sağlamaya ve hepsinden önemlisi de switch işlemlerine girişerek alıcılarına avantajlar sağlayıp ihracatlarını arttırmak yoluna gitmeye başlamışlardır. Böylelikle üzümün dünya piyasalarındaki pazarlamasında anlaşma nedeniyle yeni bir takım metotlar uygulanmaya başlanmıştır. Buna ayak uyduramayan Türkiye gibi ülkeler pazarlarını kaybetmek ya da başka pazarlara yönelmek zorunda kalmışlar ve dünya ticaret hacmindeki artıştan paylarını alamamışlardır (Güven, 1972:305).

Yine Milletlerarası Üzüm Anlaşması öncesi beş yıllık devrede Türkiye'nin ortalama üzüm ihracatı 70,4 bin ton, Yunanistan'ın 42,1 bin ton, Avustralya'nın ise 55,1 bin ton düzeyindeydi. Bu miktarlar anlaşmadan sonraki beş yıllık dönemde Türkiye için %1,2 artarak 71,2 bin tona, Yunanistan için %63 artarak 68,7 bin tona, Avustralya için %1,8 artarak 56,1 bin tona ulaşmıştır (Atalan, 1972:331).

Pazar yönünden de Türkiye büyük kayıplara uğramıştır. İhracat anlaşmalı memleketlere kaymış, anlaşmadan evvel ihracatında 5-9. sırada yer alan Rusya, anlaşma sonrası 1-3. sıralarda yer almıştır. Anlaşma öncesi Avrupa pazarlarında 2-3 bin ton üzüm satan Avustralya, anlaşmadan sonra Avrupa'ya 10 bin tonun üzerinde üzüm ihraç etmeğe başlamıştır. Avrupa ülkelerinde Türkiye'nin kaybettiği serbest döviz pazarlarını Yunanistan ve Avustralya paylaşmışlardır.

Anlaşma öncesi beş yılda Türkiye'nin ortalama yıllık kuru üzüm döviz gelirleri 18,5 milyon dolar civarında olup, ortalama fiyat 290 dolar/ton idi. Anlaşmadan sonraki beş yılda ortalama gelir 20,8 milyon dolar, ihracat fiyatı 318 dolar /ton olmuştur. 2,3 milyon dolarlık artışa mukabil, yukarıda da belirtildiği gibi, stoklar büyük zararları neden olmuştur (Barutçu, 1972:427; Atalan, 1972:332).

Sonuç olarak, kuru üzümün nazlı satılan bir meta haline gelmesi,
-Üretimin, Dünya tüketiminden fazla olması,
-İhracatçı devletlerin arasında devamlı rekabetin varlığı,
-Kuru üzüm üretim maliyetinin gittikçe yükselmesi,
-İhraç fiyatlarının 1960'ların sonlarında sabit bir seviye göstermesi,
-Kuru üzüm üretim artışına paralel olarak, iç tüketimin artmaması, kuru üzümün geleceğine yönelik olumsuz bir havanın doğmasına sebep olmuştur (İştar, 1972:153).

Üzümün pazarlanması ve ihracı ile ilgili sorunların giderilmesinde yapılması gereken, üretim konusunda da belirtildiği gibi, öncelikle birim alandan elde edilen ürün miktarını yani verimi artırmak suretiyle üretim maliyetini düşürmektir. Bunun dışında:

-Üzümün kurutulmak amacıyla sergilere taşınmasından, ihraç kasalarına girinceye kadar gerekli temizlik kurallarına uymak,

-Dünya piyasalarının üzerinde durduğu en önemli konulardan biri de standartlara uygun kaliteli mal hazırlamaktır. Bu nedenle standartlarda toleransları dar tutmak ve ambalaja gereken önemi vermek,

-Reklâm ve propagandaya fon ayırmak,

-Kişi başı yıllık bir kg. olan yurt içi kuru üzüm tüketimini artırmak,

-Yaş üzüm tüketimini ve ihracını artırmak, çekirdeksiz kuru üzüm arzı fazlalığının yarattığı stokların zaman içinde erimesine katkı sağlayabilecekti. Aynı amaca yönelik olarak üzüm suyunun diğer meyve suları gibi tüketiminin yaygınlaştırılması, günümüzde de alternatif bir pazarlama yöntemi olarak görülmelidir (İştar, 1972:157-160; Budakçı, 1972:52).

Sonuç

Ege Bölgesinde yetiştirilen üzümlerin % 70'ini çekirdeksiz çeşitler teşkil etmektedir. Bu oran Manisa'da daha da yüksektir. Çekirdeksiz üzümler içinde en fazla topan ve sultani çekirdeksizler yer tutar. Bölge bağcıları diğerlerine nispetle verimi yüksek olan topan çekirdeksizi tercih etmekteydiler. Oysa Sultani çekirdeksiz kalite yönünden topan çekirdeksizden daha üstündür. Bu çeşidin diğerine nispetle az ürün vermesi bir sakınca teşkil etmemekteydi. Çünkü o günlerde seleksiyon yoluyla bu cinsin verimini arttırmak mümkün olmaktadır.

Türkiye'nin çekirdeksiz kuru üzüm üretiminin incelenen dönemde önemli sayılabilecek artışına karşılık ihracatının bu gelişmeye uydurulamaması, büyük çapta stoklara yol açmıştır. Bu üretim fazlalığından dolayı dönem sonlarına doğru yılda 15.000 tona yakın bir artış olmuş ve böylece 1972'de satılmayan 100.000 ton civarında bir stok ortaya çıkmıştır. Yeni pazarlar ve yeni tüketim yolları ile mevcut pazarlara daha fazla sevkiyat yapılmadığı takdirde her sene bu rakam artacağından şüphe duyulmamaktaydı. Bunun için çekirdeksiz üzümün yalnız kurutmalık olarak değil, taze ve şaraplık olarak da değerlendirilmesinde fayda görülmüştür. Böylece her sene ortaya çıkan arz fazlası sorununa çözüm getirilmiş olacaktır.

Öte yandan, Türkiye'de birim alandan elde edilen üzüm miktarı çok düşüktü. Bu yüzden, yetiştiricilerin büyük problemi olan don faktörünün yaptığı zararları asgari düzeye indirebilmek, böylece üreticilerin gelirlerini garanti altına almak ve verimi iki üç kat artırmak için yüksek sistem bağların benimsenmesi o tarihlerde olduğu kadar günümüzde de doğru bir tercihtir.

KAYNAKLAR

AŞKIN, Nihat (1972), "Üzümün Diğer Değerlendirme Fazlarındaki Sorunları", *Çekirdeksiz Kuru Üzüm Semineri (19-21 Nisan 1972)*, İzmir Ticaret Borsası Yay., İzmir, s. 259-274.

ATALAN, Nejat (1972), "Üzüm İhraç Problemleri", *Çekirdeksiz Kuru Üzüm Semineri (19-21 Nisan 1972)*, İzmir Ticaret Borsası Yay., İzmir, s. 327-342.

BAĞCI, Süleyman (1972), “Bağcılıkta Modernleşmeyi Zorunlu Kılan Nedenler”, *Çekirdeksiz Kuru Üzüm Semineri (19-21 Nisan 1972)*, İzmir Ticaret Borsası Yay., İzmir, s. 57-93.

BARUTÇU, Ömer (1972), “Üzüm Politikamız”, *Çekirdeksiz Kuru Üzüm Semineri (19-21 Nisan 1972)*, İzmir Ticaret Borsası Yay., İzmir, s. 419-428.

BUDAKÇI, Hüseyin (1972), “Bağ Üreticilerinin Başlıca Problemleri”, *Çekirdeksiz Kuru Üzüm Semineri (19-21 Nisan 1972)*, İzmir Ticaret Borsası Yay., İzmir, s. 49-55.

ÇOLAKOĞLU, Mahir (1972), “Türkiye’de Üzüm Değerlendirilmesi ve Bazı Problemleri”, *Çekirdeksiz Kuru Üzüm Semineri (19-21 Nisan 1972)*, İzmir Ticaret Borsası Yay., İzmir, s. 229-250.

ELDEM, Vedat (1994), *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.

FİDAN, Yılmaz – ERİŞ, Atilla (1972), “Çekirdeksiz Üzüm ve Sorunları”, *Çekirdeksiz Kuru Üzüm Semineri (19-21 Nisan 1972)*, İzmir Ticaret Borsası Yay., İzmir, s. 169-191.

GÜVEN, Hasan, (1972), “Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretici Ülkelerde İhraç Politikası”, *Çekirdeksiz Kuru Üzüm Semineri (19-21 Nisan 1972)*, İzmir Ticaret Borsası Yay., İzmir, s.291-318.

İŞTAR, Ali (1972), “Kuru Üzümcülüğümüz ve Problemleri”, *Çekirdeksiz Kuru Üzüm Semineri (19-21 Nisan 1972)*, İzmir Ticaret Borsası Yay., İzmir, s. 141-165.

KAZGAN, Gülten (1977), *Tarım ve Gelişme*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yay., İstanbul.

KESKİNER, Yüksel (1966), *Salihli Bölgesi Pamuk İşletmelerinin Ekonomik Yapısı ve Üretim Faktörlerinin Ekonomik Analizi*, Ege Üniversitesi Yay., İzmir.

KURALOĞLU, Niyazi (Birinci Teşrin (Ekim) 1943), “Manisa’nın Zirai Durumu”, *Gediz*, Cilt: 6, Sayı: 68, Manisa, s. 9-11.

Manisa 1973 İl Yıllığı, (1973), Manisa Valiliği Yay., Ankara.

Manisa Yıllığı 1967, (1968), Ticaret Matbaacılık T.AŞ., İzmir.

PAMUK, Şevket (1994), *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

QUATAERT, Donald (1987), *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, Yurt Yayınevi, Ankara.

Resmi Gazete

T.C. Manisa 1932, T.C. Manisa Vilayeti Hakkında Tabii Coğrafi, Tarihi, İdari, İktisadi, İçtimai Malumatı Cami Mecmuadır, (1932), İzmir.

Ticaret Gazetesi

TÜREK, Hasan (1972), “Kuru Üzümün Değerlendirilmesi”, *Çekirdeksiz Kuru Üzüm Semineri (19-21 Nisan 1972)*, İzmir Ticaret Borsası Yay., İzmir, s. 253-258.

YAZMAN, Aslan Tufan, (26.8.1966), “Ege’de Dört Mahsul”, *Yeni Asır*.

Yeni Asır

Yurt Ansiklopedisi, C.8, (1981), Anadolu Yayıncılık A,Ş, İstanbul.